

DOLMABAĞÇE SARAYI'NDA ÇANAKKALE HARİTALI BİR HALI VE ÇANAKKALE SAVAŞI'NIN TÜRK SANATINA ETKİLERİ

Ayşe FAZLIOĞLU*

Giriş

Osmanlı Padişahlarının 35.si olan Sultan V.Mehmed Reşad tahta geçtikten sonra babası Sultan Abdülmecid'in yaptırdığı Dolmabahçe Sarayı'na yerleşmiştir. Sultanın saltanatı 1909-1918 yılları arasına rastlamaktadır. Bu dönem tarihimizde dönüm noktası olan Çanakkale Muharebeleri'nin yaşandığı yıllardır. (Resim 1)

Çalışmamızda da, Çanakkale Savaşları'nın yaşandığı dönemde ele alınmış olan bazı sanat eserleri ve sanat türlerinin yanısıra, Dolmabahçe Sarayı halı koleksiyonunda bulunan ipek iplikle dokunmuş, 98x143cm. boyutlarında ki halı üzerinde yer alan Çanakkale Haritası ve kitabesinde ki Çanakkale Zaferi teması işlenmiştir.

Dolmabahçe Sarayı Halı Koleksiyonu'nun ilginç bir örneği olan eserin üzerindeki kitabede "Zat-ı şevketi simat-ı hazret-i hilafet penahiy yedi Suriye nisvan-i umur-i Hayriyye Cemiyeti'nin hediye-i şükranıyesidir.sene 1334" günümüz Türkçesi ile: "Şevket ve Azamet sahibi Hilafetin koruyucusu olan zatı devletlerine Suriye Hayır İşleri Kadınlar Cemiyeti'nin hediyesidir. Sene 1334" yazısı bulunmaktadır. Halının, Çanakkale Zaferi'nden duyulan sevincin bir göstergesi olarak Suriyeli Hayırsever Kadınlar Cemiyeti tarafından dokunmuş ve devrin padişahı V.Mehmed Reşad'a sunulmuş olduğu anlaşılmaktadır. (Resim 2)

Çanakkale Zaferi'nden dolayı duyulan sevinç o kadar büyük olmuştur ki aynı halının bir örneği de farklı bir kitabe ile zaferde payı görülen devrin sadrazamı Talat Paşa'ya armağan edilmiştir.

Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan halının kopyası denebilecek kadar benzeri olan bu halı bugün, Askeri Müze'de 26555 envanter numarası ile teşhir edilmektedir. Kitabesinde "Sadrazam Devletlü Talat Paşa Hazretleri'ne Suriye Nisvan-ı Umur-ı Hayriye Cemiyeti'nin hediye-i şükranıyesidir.sene 1334" yazısı okunmaktadır.

Milli Saraylar koleksiyonunda bulunan santimetrekare de 72 düğüm sıklıkta dokunmuş olan halı üzerinde, Çanakkale bölgesinin yer adları Osmanlıca olarak okunmaktadır. Alt kısmında yer alan kitabe de, hat sanatında kullanılan yazı türlerinden "nesih" yazı kullanılmıştır. Kitabenin başarılı bir nesih ile verildiği görülmektedir. Sağ alt dikdörtgende "sülüs" tarzda "Seddülbahir" yazısı okunmakta, ve bu yazıda, hat sanatında "tirfil" dediğimiz klasik süsleme

kullanıldığı görülmektedir. Üst dikdörtgende ise "Çanakkale" yazısı okunmaktadır. "Çanak" sülüs "Kale" rika yazı türü ile verilmiştir. Sol tarafta üstten aşağıya doğru talik yazı ile "adalar denizi" yazmaktadır. Diğer yazılar sülüs ve nesih karışık olarak verilmiştir.

Halının sol üst bölümünde yer alan yazıda "5 mart sene 1331 Çanakkale müzafferiyeti"; sağdaki yazıda ise "muarız körfezi" yazısı okunmaktadır. Tüm ada ve deniz adlarının verildiği 32 yer adının yazdığı halıda, birbiri ile son derece uyumlu 14 renk kullanılmış ve tüm ada, dağ ve diğer yüzey şekilleri başarılı ve gerçekçi bir biçimde ince işçilik ile verilmiştir. Kitabe ve haritanın gerçekçi verilmesi amaçlanmış olan halının çevre bordüründe S şeklinde devam eden kıvrımın, alt geniş kenarda kesintiye uğradığı görülmektedir. Bu halının boyutu değiştirilerek taklit edilmiş bir örneği, Nisan 2004 tarihinde Hereke İpekli Dokuma ve Halı Fabrikası'nda orijinal halıdan farklı ölçülerde dokunarak ortak tarihi geçmişimizin hatırası olarak Suriye'ye hediye edilmiştir.

Çanakkale haritasının yer aldığı diğer halı ise, Ankara Abrurrahim Tuncak Atatürk Müzesi'nde bulunan, Anafartalar Zaferinden sonra Sadrazam Talat Paşa'nın Feshane'de dokuttuğu ve Mustafa Kemal'e armağan ettiği halıdır. Bu halı, diğer iki halı gibi ipek ve ince işçilikle olmayıp yün dokumasıdır. Üzerinde işlenen "Harbi Umumi" ve "Çanakkale Müzafferiyeti Hatırası" sözcükleri arasında Çanakkale haritası yer almakta ve Boğazda batırılan düşman gemileri simgelenmektedir.

Çanakkale Haritası bir Osmanlı anma pulu üzerinde de görülmektedir. (Resim 3) Sultan Reşad'ın portresinin bulunduğu pul üzerinde, üst kısımda "Osmanlı Postaları", alt kısımda "Çanakkale Boğazı" yazısı, iki kenarda "bir kuruş" yazısı okunmaktadır. Harita üzerinde bölgenin yer adları yazılıdır.

Edebi Eserlerde Çanakkale Savaşları

Sultan Reşad'a hediye edilen halının yanısıra bu zaferin sanata yansımaları olarak edebi eserler de verilmiştir. Milli Saraylar Hazine-i Hassa Arşivi'nde¹ Yahya Kemal'in yazdığı "Tahmis-i gazel-i hümayun" adlı şiiri (Resim 4) ve Şair Nigar'ın (Resim 5) bir eserinin yanı sıra, toplam 30 adet şiir ve mektup bulunmaktadır.

Gönderilen şiir ve mektuplara bazı örnekler şöyledir: Alman İmparatoru'nun V.Mehmet Reşad'a hediye ettiği kılıcın üzerindeki şiir (Resim 7)

¹ Milli Saraylar Arşivi, Evrak no: 1, sayı: 5, Sultan Reşad için yazılmış çeşitli kişilerin şiirleri (Osmanlıca çeviri: Güller Karahüseyin)

* Sanat Tarihçisi. Milli Saraylar'da Araştırmacı.

Şeyh Seyyid Muhammed efendinin oğlu Tunus Hadisçilerinden darülfunun hadisi şerif muallimlerinden Mustafa Mahmud tarafından yazılmıştır. Şiir divani yazı ile yazılmıştır.

Aynı evrak içerisinde, Harbiye-i Şahane Baş Katibi Salih Saim tarafından gönderilmiş 1332 tarihli mektup; Halep eski mebuslarından Paşazade Abdülkadir Nasuhi 13 Ekim 1332 tarihinde mabeyn-i humayuna gönderdiği yazı; Harbiye Nezareti 4. katib Mesud'un Çanakkale Harplerinin kazanıldığı zaman yazdığı 26 Ağustos 1332 tarihli şiiri, Elazığ Valisinden 19 Eylül 1332 tarihli bir mektup; Üsküdar Sultanisinden Ali Rıdvan'ın şiiri (**Resim 6**); bulunmaktadır.

Bunların dışında: Denizci Müsteşar Üsküdarlı Musab; Ceplin Efendi yaveri Hayri Giridi; Maarif Nezareti Kütüphaneleri Tevfik Zaidi; Mabeyni Hümayun dan doktor Ali; Kalkandelenli merhum Şeyh Mustafa Ruhi Efendinin oğlu Yıldız Kütüphaneleri memuru Abdi; Feriköy Hastanesi Baş Tabibi Sami Mustafa; İstanbul Şehir mahkemesi azasından Tevfik Lamih; vilayet baş katibi ve matbaa müdürü Haydar'ın yolladığı ve çeşitli İsimsiz şiir ve mektuplar da aynı evrak içerisinde yer alır.

Yine Hazine-i Hassa Arşivi'nde² Almanya Devlet askeri bandosu Şefi R.Sicke tarafından Sultan Reşad'a gelen mektup, (**Resim 8**) şarkı sözleri ve notalar bulunmaktadır (**Resim 9-10**). Orkesra Şefi Richard Sicke tarafından Sultan Reşad'a gönderilen mektup tarihsizdir. "Sayın Majeste Sultan Reşad Han" ifadesi ile başlayan mektupta, 27 Ocak 1916 da Kayser Wilhelm yağünü maksadıyla Reşad'a tekrar selam göndermekte ve aynı zamanda R.Sicke tarafından Kayzer Wilhelm için bestelenen şarkıların sözleri ve notası da gönderilmiştir.

Mektubun ana fikri ise: Türk halkının Almanlarla savaşta omuz omuza dövüştüğü, tüm Türk kahramanlarının cesareti, Alman milletine destek olunmasından kaynaklanan Alman-Osmanlı işbirliği övülmektedir. Halka itafen Sultan Reşad için "sizi savaşa çağıran bilge sultanınızı takip edin" ifadeleri yer almaktadır. Türk halkının Almanlar tarafından sevildiğini ve kahramanca Almanlarla omuz omuza döğüşen Türklerin milyonların sesi olduğunu söylenmektedir. Sultana söylenen: "Allah'ın gücü ve inancı ile Allah'ın selamı sana dönecektir" ifadeleri ile mektup son bulur.

Bu mektubun yanı sıra Mehmet Akif'in Almanya'da ki tecrübeleri ile ilgili olan bir anısı vardır. Mehmet Akif anısını mütaharekeden sonra kaleme almıştır.

² Milli Saraylar Arşivi, Evrak no: 1, sayı: 6, Sultan Reşad için yazılmış marş sözleri ve notaları (Almanca çeviri: İlksen Yumrukçağlar)

Bu anlatımdan anlaşılmaktadır ki Sultan Reşad'a gelen mektubun içeriği ile Mehmet Akif'in anıları farklılık arz etmektedir.

Almanya'da ki anısını Mehmet Akif şöyle anlatmaktadır:

-Ben mühim bir vazife ile Berlin'e gitmişim. O aralık Almanya hükümeti bize dedi ki:

"Bizim Meclisi Mebusanımızdaki Katolik mebuslar kıyamet koparıyorlar. Almanlar gibi mütemeddin (Medeni) bir millet nasıl olur da Müslümanlar gibi, Türkler gibi vahşilerle ittifak ediyorlar? Bu, bizim için zül değildir diyorlar. Aman makaleler yazın, biz onları Almancaya tercüme ettirelim. Ta ki müslümanlığın da bir din, müslümanların da insan olduğu, bunların nazarında taayyün (itibarlanma) etsin" Mehmet Akif sözlerine şu şekilde devam eder: *Almanya hükümeti haklı idi. Çünkü Alman milleti nazarında müslümanlar vahşilerden başka bir şey değildi. Onların gazetecileri, romancıları, hele müsteşrik (şark kültürünü araştıran alim) denilip de şark lisanlarına, şark ulumu fünununa (üniversite bilimine), şark ahlak ve adatına (adet, görenek) vakıf tanılan adamları mensup oldukları milletin efkârını asırlardan beri bizim aleyhimize o kadar zehirlemişlerdiki orada bir anlaşma husuluna (üreme, çıkma) imkan yoktu. Biz o sırada kendimizi onlara tanıtmak için, tabii, elden geldiği kadar çalıştık.*"³

O devri yaşamış diğer bir sanatçımız olan Halit Ziya Uşaklıgil'in anılarında ise, savaşın başlaması ile halkın yaşadığı korku ve panik, yaşanan karmaşa anlatılmakta ve İstanbul'u terketmek isteyenleri şu şekilde kararlarından geri döndürmeye çalıştığını ifade etmektedir: ".....sözümü geçirebildiklerimi sükuna ümide sevk edebilmek için etrafıma cesaret vermeye çalışmışım. O zaman, mesela Bursa'ya Konya'ya, şuraya buraya kadar hicret etmeye kalkışanlara müsadif (tesadüf) oldukça onları kendi yerlerinde kalmaktan tevellüd (doğabilecek) edebilecek tehlikeden ziyade evlerini, mallarını burada bırakarak uzak yerlere kalkıp gitmenin daha feci ihtimallere ma'ruz olacağını tasvir eder, hususu ile bir kerre İstanbul düşman ayaklarının altında çiğnenince hiçbir yerde emniyet bulunamayacağını türlü delillerle isbata çalışırdım; daha doğrusu onlara, fazla bir nikbinlikden (iyimserlik) gelen bu kanaati aşılabilmesi için muhakeme yürütürken onlardan evvel kendi nefsimi telkinatda bulunmak isterdim". Bu son sözleri ile Uşaklıgil aynı zamanda kendi duygularını dile getirir.⁴

Halit Ziya Uşaklıgil halkın mahrumiyet içinde zehirlenirken harp zenginlerinin İngiliz kumaşlar ile giyindiğini, kadın ve kızlarının mücevherlerle

³ Eşref Edip, *Mehmet Akif Hayatı ve Eserleri*, C.1, 1962, s. 109

⁴ Halit Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, C. 3, İstanbul, 1941, s. 160

donatıldığını, mükellef sofralarda ziyafetler verdiğini anlatır.⁵ Yine Halit Ziya Uşaklıgil şu sözleri ile Çanakkale savaşlarının yaşandığı dönemdeki his ve düşüncelerini dile getirir.

“İşte Karadeniz de Alman gemileri ile çılgın sergüzeştin neticesi....Bu azim badire içinde tek bir tesliyet vardı: Çanakkale. Buda Enver'in müdahalesi dışında kalmış olmak sayesinde ki, yüzbinlerce Türk evladının kanı bahasına olsa bile, hiç olmasa Boğazı, Marmarayı, İstanbul'u kurtarmış olmak muvaffakiyetini göstererek Türklüğün şerefini muhafaza edebilmişti.”⁶

Çanakkale Savaşları'nın bunların yanı sıra edebiyata yansımaları çok yoğun olmamıştır. Savaşanlar ne yaptıklarını yazmamışlar, yazarlarımız harp edebiyatına fazla ilgi göstermemişlerdir. Çanakkale Savaşları hakkında en çok yazılan savaştır. Sıcağı sıcağına yazılanların dışında, sonrada yazılan pek az eser vardır. Tecrübeler önce halk türkülerine yansımış ve öyle yaşamıştır.

Milli Mücadele yıllarında Anadolu'yu yakından tanıyan Halide Edip Adıvar “Şebbe'nin Kara Hüseyin'i adlı hikayesinde kadınlar arasında söylenen şarkıların, Çanakkale Savaşları ile ilgili asker şarkıları olduğunu belirtir.

Çanakkale Zaferi ile ilgili edebi eser vermiş bazı sanatçılarımız ve eserleri şöyledir:

Ruşer Eşref Ünaydın, “Çanakkale de Savaşanlar Dedilerki”, “Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal ile Mülakat”, Süleyman Nazif “Çimentepe”, Şiir de Mehmet Akif'in “Çanakkale Şehitleri”, Necmeddin Halil Onan'ın “Bir Yolcuya”. Ziya Gökalp, Enis Behiç Koryürek, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Abdülhak Hamid Tarhan gibi şairler Çanakkale konulu şiirler yazmışlardır.

Yahya Kemal 1971'de “Edebiyata Dair” adlı eserinde Çanakkale'den bahsederek, bu ülkenin yaşadığı derin tecrübelerin bir türlü hak ettikleri yeri alamadıklarını ifade eder.

Çanakkale ve Gelibolu yarımadalarındaki savaşlar için çeşitli yayımlar yapılmıştır.

İlk sayısı 12 Temmuz 1917 tarihinde yayımlanmış olan Yeni Mecmua adlı dergi, yayımlanmaya başladıktan bir sene sonra, 1918 de bir “Çanakkale Özel Sayısı” yayımlamıştır. Dergide, müdürlüğü yapan Küçük Talat'ın önsözü, Sultan Reşad'ın Çanakkale mudafasıyla ilgili gazeli ve Yahya Kemal'in buna yazdığı Tahmis dışında 69 parça çalışma yer almıştır. Çalışmalar şiir, tarih, anı, öykü

⁵ a.g.e., s. 162

⁶ a.g.e., s. 159

türlerindedir. Bu özel sayının çıkma nedeni olarak savaş sırasında Osmanlı da propaganda ya da başka nedenle savaşı ele alan edebi yada kültürel eser üretiminin sınırlı oluşudur. Bunun bir eksiklik olarak görülmesi, Avrupalı müttefik ve düşmanlarda var olan savaşla ilgili kültürel canlılığın bir benzerinin bizde de yaşanması gerekliliğini ortaya çıkarmış; dolayısı ile bu eksikliği kapatma çabaları görülmüştür. Savaş edebiyatının güçlenmesi ve gerekliliği düşünülmüştür. Bu dergide yazı yazmış olan İsmail Hakkı Baltacıoğlu da “Çanakkale müdafaası Nedir?” başlıklı yazısında savaş edebiyatının gerekliliğini ve eksikliğini vurgulamış ve yazısında şairlerin destanlar yapmalarını, ressamların resimlerini çizmelerini, heykeltıraşların eserlerini yaratmalarını, yazarların hikayelerini yazmalarını söylemiştir.⁷ Bunu söyleyerek de sanatçıların toplumların üzerindeki sosyolojik gücünü ve etkisini vurgulamıştır. Yeni Mecmua dergisinin bu sayısı, kamuoyunun moralini düzeltmek için yayımlanmıştır. Dergide 18 şiir bulunmaktadır. İkisi başta söylediğimiz gibi Sultan Reşad'ın gazeli ve Yahya Kemal'in tahmisi olan dergi içerisinde, Ziya Gökalp, Şair Nigar, Hüseyin Rahmi Gürpınar vs. şiirleri de bulunmaktadır.⁸

Zaferin Diğer Sanat Kollarına Yansımaları

Bu savaşta bulunan Urfalı erler memleketlerine döndükleri zaman, Mustafa Kemal'den o kadar bahsetmişlerdi ki, idare amiri Nusret Bey kamuoyunu ilgilendiren bu ismi bir caddeye koymuş ve yapılan bir çeşme altına da Mustafa Kemal Paşa diye yazdırmıştır.⁹

Anafartalar kahramanı Mustafa Kemal ilk kez burada gösterdiği kahramanlıkla bir şiirde yerini almıştır. Mehmet Emin Yurdakul Eylül 1915'de yani muharebeler henüz bitmemiş iken “Tan Sesleri” isimli bir şiir kitabı yayınlamış ve bu kitapta “Ordunun Destanı” adlı ve 15 Eylül tarihini taşıyan uzun manzumesinde Mustafa Kemal adını şiirle halka maletmiş ve onun farklılığı vurgulanmıştır.

Muharebeler sırasında yerli ve yabancı basının Mustafa Kemal'e ilgisi de yoğundu. Bu ilgi II. Anafartalar Zaferinden sonra çok artmış ve devletin heyetlerinin dışında Mustafa Kemal ile doğrudan görüşebilmek için, 21 Ağustos'ta Polonyalı bir bayan gazeteci, 2 Eylül 1915 tarihinde bir Alman gazeteci gelmiştir. 8 Eylül 1915 tarihinde Türkiye'nin ilk film yapımcısı Necati Bey gelerek, 3 gün

⁷ Erol Köroğlu, “Yeni Mecmua Çanakkale Özel Sayısı”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 111, (Mart 2003), ss. 94-99

⁸ Köroğlu; a.g.m., s. 98

⁹ Afet İnan, **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, 1991, s. 15.

çekimler yapmıştır.10 Eylül'de Tanin yazarı Ekrem Bey, 21 Ekim'de ise Suriye yazarlar ve şairler heyeti gelmiştir. Bölgeye yapılmış bu ziyaretlerin sonucunda gerek basın ve iletişim gerekse sanatın etkisi ile halka yapılan aktarmaların etkisi ile Mustafa Kemal, halkın ağızında efsanevi kahraman olmuştur. Yakup Kadri de, o günlerde duyduklarını "Atatürk" isimli eserinde dile getirmiştir.

Çanakkale Savaşları sırasında, Türk askerinin ve halkın moralini arttıracığı, bu bölgede yaşanan kahramanlıkların sanatçılar tarafından da belgelenmesi amacıyla, bölgeye bir gezi düzenlenmiştir.

Bu amaçla şair, yazar ve resamlardan oluşan bir topluluğun Çanakkale Muharebe alanına gönderilmesi planlanmıştır. Bu topluluk, yurt savunması uğruna ölümü hiçe sayan Türk askerlerini, muharebe alanında yakından görüp, onun insan üstü kahramanlıklarını dinleyerek, sahip oldukları sanat ve yaratıcı güçle belgelendirilip, onu tarihe maledeceklerdi.

Bölgeye düşünülen gezi ile ilgili olarak 1915 Haziran ayında, İstanbul'da bulunan aydın kişilere birer davetiye göndermişti. Bu girişimle top tüfek ve süngü kadar, maneviyatın ve maneviyata en etkili şekilde hitap etmesini bilen güzel sanatçılara da yer ve değer verildiği gösterilmiş oluyordu.Yapılan bu hazırlıklar iç ve dış kamuoyuna da duyurulmuştu.

Çağrılan heyet üyeleri, bu geziye içtenlikle katılmıştı. Pek çoğu haki elbiseler ve yeşil defne dalalarıyla işlenmiş kol bağlarıyla, bölgeye askeri kıyafete çok benzer kostümlerle gitmişlerdi. Heyet, 11 Temmuz 1915 Pazartesi günü sabahı büyük bir neşe ve hevesle Sirkeci İstasyonu'na gelmişti.

Kendilerine Kurmay Binbaşı Edip Servet (Emekli Albay Edip Servet Tör) Yüzbaşı Hulusi (Edip Servet'in kardeşi) ve Doktor Fikret'den oluşan mihimandar grubu yol gösterecekti.

Geziye katılan üyelerin bazılarının adları şöyleydi:

Ahmet Ağaoğlu, Ali Canip(Yöntem), Celal Sahir, Ressam İbrahim Çallı, Enis Behiç (Koryürek), Hakkı Baha, Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Hıfzı Tevfik, İbrahim Alaattin, Menmet Emin(Yurdakul), Muhittin, Müfit Ratıp, Ressam Nazmi Ziya, Orhan Seyfi (Orhun), Ömer Seyfettin, Selahattin, Müzik Öğretmeni Ahmet Rauf, Yusuf Razi, bir sinemacı ve bir fotoğrafçı.

Sözünü ettiğimiz geziye katılan bu seçkin topluluk 11 Temmuz 1915 günü Sirkeci garından, muharebeye giden bir askeri kafiye yapıldığı gibi, bir çok uğurlayıcının "Allah...Allah..."sesleri ve duaları ile uğurlanmıştı.

Trenle Uzun Köprü'ye gelen ve buradan Keşan üzerinden hedeflerine doğru ilerleyen heyet üyeleri, altıyüz yıl önce sallarla Rumeli'ye geçen Kocayiğit

Süleyman Paşa'nın (Saros Körfezi'nde bir düşman harp gemisinin top ateşiyle kubbesi yıkılmış olan) Bolayır'daki türbesini ve türbenin ölümsüz bekçisi Namık Kemal'in (yine düşman harp gemilerinin açtığı top ateşleriyle tamamen yıkılmış) mezarını ziyaret ettikten sonra yollarına devam etmişlerdi. Dolmabahçe Sarayı resim koleksiyonunda yer alan işleme resim üzerinde, (Resim 11) bu gezi sırasında ziyaret edilmiş olan Gazi Süleyman Paşa'nın türbesinin resmi görülmektedir. Açık mavi atlas üzerine sarı, hasır ve Çin iğnesi, kum iğnesi ve ipek iplikle işlenmiş resmin alt kısmında "Bolayır def-i hak-ı itniklan Sengüzin-i erbab-ı gaza ve sipahsaları kafiye-i şüheda Şehzade Gazi Süleyman Paşa Hazretlerinin türbe-i şerifleridir." Günümüz Türkçesi ile "Bolayır toprağını müdafa için din uğruna yapılan savaşın en büyük kişisi ve şehitler kafesindeki askerlerin en yücesi Şehzade Süleyman Paşa hazretlerinin türbeyi şerifleridir" yazılıdır.

Bu heyetin gezisi çok verimli sonuçlar sağlamıştır. İstanbul'a dönüşte, yurtseverlik duygularını kalem ve fırçalarıyla yayınlanması, iç düşmanların sinmesini, kayıp vermiş halkın sukunet ve teselli bulmasını, umutsuzluğa kapılmış olanların canlanıp neşelenmesini sağlamıştır.

Çanakkale Savaşının Resim Sanatına Yansımaları

I.Dünya savaşının etkisileri, özellikle resim sanatının 1914 yılında başlayıp takip eden yıllarda devam eden, yaklaşım, değişim ve sanat hareketlerinde büyük olmuştur.

I.Dünya Savaşı esnasında, Çanakkale Savaşları sırasında Avusturyalı ressam Wilhelm Victor Krausz yurda çağırılmıştır. Bu ressam Sultan Reşat ve daha çok devlet büyüklerinin portreleri ve Çanakkale destanına ait bir çok eser vermiştir.

Dolmabahçe Sarayı Tablo Koleksiyonunda yer alan 86x95cm. boyutlarındaki yağlıboya resimde Avusturya-Macaristan imparatoru Franz Joseph'in üniformalı portresi resmedilmiştir. Sol alt köşede W.V.Krausz imzası ve 1915 tarihi vardır. (Resim 12)

Yalnız Krausz'un yurda çağırılması ondan geri kalmayan İbrahim Çallı, Sami Yetik, Namık İsmail ve arkadaşlarını kırmıştır. Sanatçılarımızın meydana getirdiği savaş kompozisyonları belki Viktor Krausz'un eserleri gibi ustaca değiller. Ama muhakkak ki, duyuş yönleri ile daha değerlidir. O yıllar da bu genç sanatçılarımız Avrupa öğreniminden yeni dönmüşlerdi. Tabiki yeterince olgunlaşmamışlardı. Fakat buna rağmen milli gururun, ruhun ifadesi olarak yapıtları mükemmeldi

Bu yıllarda kurulmuş olan Asker Ressamlar Sanat Derneği, yurtda geniş çaplı sanat hareketlerine girişmiştir. Dernek Ali Sami Boyar, Ali Rıza Bayazit, Sadık Gürtuna, Cevat Karsa ve İhsan Çanakkaleli tarafından kurulmuştur. Sonra Mehmet Ali Laga, Sami Yetik gibi kalabalık bir sanatçı grubunu kapsamıştır.

Çanakkale ve diğer savaş konulu resimlerde amaç savaş hüznünü, yıkıcılığını yansıtmak yanında, ulusallık ruhunu güçlendirmek, savaşın nasıl zor şartlarda kazanıldığını belgelemektir. Ressamlar cephede araştırma yaparak savaşı yaşamakla kalmamış, ardından, savaş araç gereçlerini atelyeye getirerek, gerçekçi bir uslubu benimsemişlerdir.

1914 Kuşluğu Ressamları, I.Dünya Savaşı nedeni ile yurda döndüklerinde askeri ve sivil liseler ile Sanayi ve Nefise mektebinde resim hocasına başlamışlardı. 1916'da ilk Galatasaray Sergileri açılmış ve bu sergilere 48 ressam katılmıştı. Şişli Atölyesinin kurulması ve resmi dairelere asılmak üzere resim siparisi verilmeye başlanması açısından Celal Esat Arseven'in rolü büyük olmuştur. Kendisi, resmi dairelerde propaganda yapılmasının yararlarına inanmış ve İstihbarat Dairesi Reisi Seyfi Paşa'ya durumu aktarmış ve desteğini almıştır. Celal Esat Arseven Türklerin yalnızca askeri alandaki başarılarının değil, kültür ve sanat alanında da yetenekli olduklarının öğretilmesi ve Batılı ülkelerde bir sempati kazanılması gerektiğini vurgulamıştır. Bunu sağlamak için Viyana ve Berlin'de birer sergi açılmasının yararına değinmiştir. Bu, Seyfi Paşa tarafından olumlu karşılanmış, Paşa askeri temaları işleyen yapıtlarında bu sergiler içerisinde yer almasının yararlı olacağını savunmuştur. Bu düşünce benimsenmiştir. Ancak sanatçıların elinde böyle yapıtlar yoktur; bu ortamda boya muşamba gibi gereçleri bulmaları da çok güçtür. Öte yandan kompozisyonda yer alacak asker, at, top arabası, silah gibi öğelerin bulunmasında kolay değildi. Seyfi Paşa'nın girişimiyle gereği askeriyece yerine getirildi ve alınan karara göre de Şişli'de büyük bir ahşap atölye kuruldu. Şişli atölyesinde görev alan sanatçılar içinde yer alan İbrahim Çallı, Namık İsmail, Hikmet Onat, Mehmet Sami Bey (Yetik), Ali Sami Boyar, Mehmet Ruhi Bey, Ali Cemal gibi sanatçılar atölyede yapıtlarını üretmeye başladılar. Mehmet Ali Laga, Feyhaman Duran, Hüseyin Avni Lifij bu atölyeye katılmayıp Viyana Sergisine diğer sanatçılar ile birlikte katıldılar.

Şişli Atölyesinin kuruluş tarihi, kesin olarak bilinmemekle beraber 1914-1917 yılları arası olarak verilmektedir. Atölye kurulduktan bir süre sonra Viyana'ya gidecek yapıtlar hazır hale gelmiştir. Bu yapıtlar ilk olarak Galatasaray Sergisi'nde özel olarak sergilenmiştir. Viyana'daki sergiye yollanacak olan çoğunluğu savaş, bazılarında değişik temalı resimler 1917'de Galatasaraylılar Yurdunda "Savaş Resimleri ve Diğerleri" adı altında sergilenmişti. Viyana'da açılacak serginin oluşmasında katkıları olan sanatçılar Halife Abdülmecid Efendi, Ömer Adil Bey, Ali Sami Boyar, Cevat Bey, Feyhaman Duran, Harika (Sirel Lifij) Hanım, Halil Paşa, Hikmet Onat, Hüseyin Avni Lifij, İsmail Hakkı Bey, Mehmet

Ali Laga, Mahmut Bey, Namık İsmail, Ruşen Zamir Hanım, Ruhi Bey, Sami Yetik, Şevket Dağ, İbrahim Çallı, Diyarbakırlı Tahsin ve Bahriyeli Mehmet idi.

Şişli atölyesinde ana tema olarak 18 Mart 1915 Çanakkale Savaşları ele alınmıştır. Dolayısıyla bu atölyede modellik yapan askerlerin giysileri de bu savaşlarda Türk askerlerinin kullandığı giysilerdi. Çanakkale Savaşlarının ressamı olarak ünlenen Hayri'nin (Hasan Hayrettin Çizel) yedeksubay eğitiminden sonra Çanakkale'ye yollandığı, burada askerlik görevi yanında, temasını savaş alanlarından alan bir çok kroki ve suluboyalardan oluşan bir albüm hazırladığı bilinmektedir.

Viyana'da açılacak savaş resimleri sergisinin hazırlık çalışmalarını yürütmek üzere Celal Esat Arseven ve yardımcı olarak Namık İsmail görevlendirilmiştir. Bu sergi, Türk ressamı tarafından Avrupa da açılan ilk sergi olarak büyük önem taşımaktadır.¹⁰

Viyana Sergisi'de yer alan Çanakkale Savaşı konulu resimlerden bazı örnekler:

Ali Cemal Ben'in: imzalı 1333 (1917) "Siperde Mektup Okuyan Asker" 38x48 cm. Naci Terzi Koleksiyonu.

Hikmet Onat: "Siperde Mektup Okuyan Askerler"1917 150x124cm. tual üzerine yağlıboya. İstanbul Resim ve Heykel Müzesi.

Namık İsmail, Son Mermi . 1917 205x145cm. Tual üzerine yağlıboya. Ankara Resim Heykel Müzesi.

Diyarbakırlı Taksin, Fransız Kruvazörü Bouvet'nin Çanakkale Önünde Batışı). 1917 ler. 142x96cm. Tual üzerine yağlıboya. Deniz Müzesi. .

İbrahim Çallı, Türk Topçuları: 1917 180x270 cm. Tual üzerine yağlıboya

İstanbul Resim ve Heykel Müzesi.

İsmail Hakkı: Çanakkale Deniz Savaşı. Tual üzerine yağlıboya. Askeri Müze.

¹⁰ A.Kamil Gören, Şişli Atölyesi ve Viyana Sergisi, İstanbul Resim ve Heykel Müzeleri Derneği, İstanbul, 1997, s. 15-20

Görsel Belgelerde Çanakkale Savaşları

Çanakkale Savaşlarının, resim sanatının yanısıra yazılı olan belgelere ve eserlere yansımaları dışında, görsel belgeleride bulunmaktadır. Milli Saraylar Fotoğraf Koleksiyonu'nda yer alan bazı cephe fotoğrafları bulunmaktadır. (Resim 13-14)

Bu fotoğraflar bugün Halife Abdülmecit Efendi Kütüphanesi'ndedir. Üzerlerinde herhangi bir bilgi olmayan fotoğrafların bazılarının Çanakkale cephesine ait fotoğraflar olduğu düşünülmektedir. Nitekim çeşitli sanatçılarımız fırsatından çıkmış olan Çanakkale Savaşı konulu bazı tablolar ile fotoğraflardaki askerlerin giysileri büyük benzerlik göstermektedir. Bu durum fotoğrafların Çanakkale Cephesi'ne ait fotoğraflar olduğunu doğrulamaktadır.

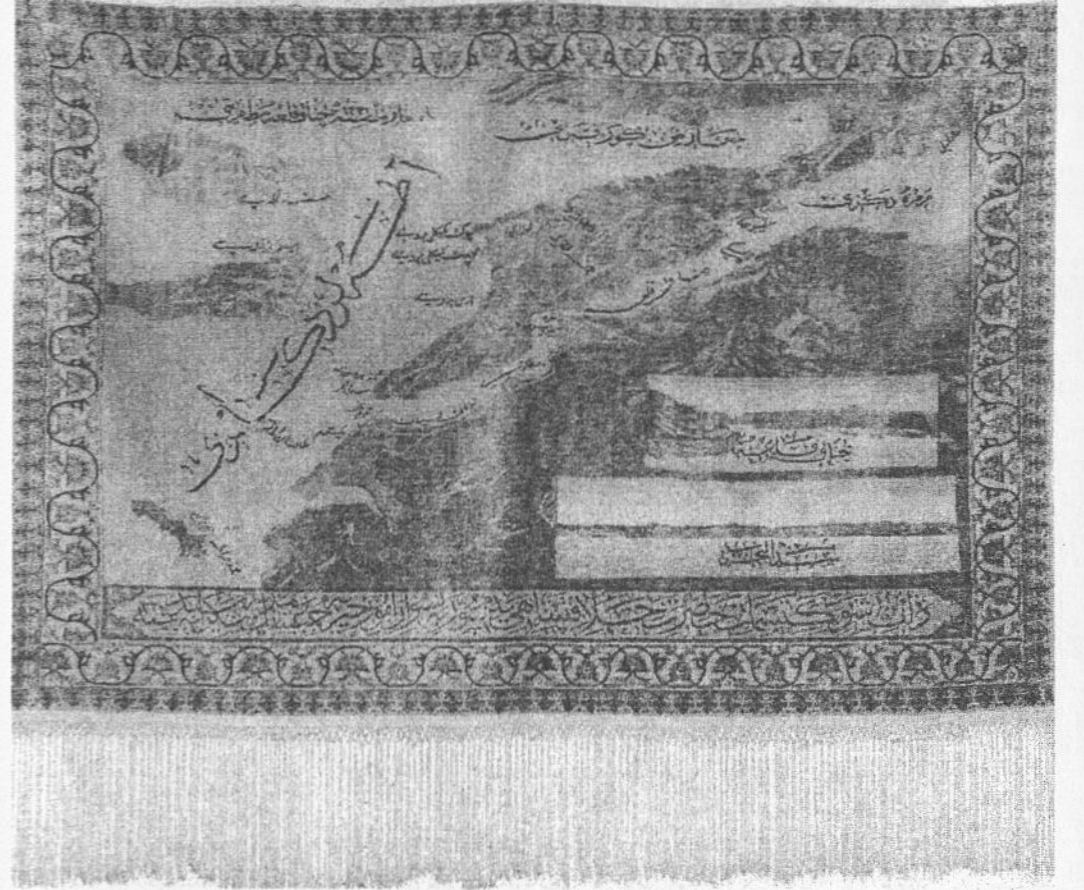
Çanakkale Zaferinin sanata yansımaları konusunda, özellikle Milli Saraylar koleksiyonunda bulunan eser ve belgeleri baz aldığımız çalışmamızda görüyoruz ki Çanakkale Savaşları'nın yaşandığı süreç ve Çanakkale Zaferi, tüm Osmanlı topraklarında sanatçısından çiftçisine her kesimde derin bir şekilde hissedilmiş ve yaşanmıştır. Bu etki ile edebiyat, resim ve Türk sanatının diğer kollarında çeşitli eserler verilmiştir. Eserlerin işlenişinde yaşanmış olan milli ruh, coşku ve duyus bugün hala hissedilmektedir.

Kaynakça

- ARSEVEN, Celal Esat, 1975. Sanat Ansiklopedisi. İstanbul,
- ÇAVDAR, Teyfik, 1995. Talat Paşa, , Kültür Bak.Yay. Ankara
- GÖREN, Ahmet Kamil; 1997. Şişli Atölyesi ve Viyana Sergisi. İstanbul Resim ve Heykel Müzeleri Derneği yayını. İstanbul
- İNAN, Afet, 1991. Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi, Türk Tarih Kur.Bas.Evi. Ankara
- KÖROĞLU, Erol, Mart 2003. "Yeni Mecmua Çanakkale Özel Sayısı" *Toplumsal Tarih* Sayı: 111,
- ÜLGEN,Hilmi Ziya, 1979. Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi. Ülgen Yay. İstanbul
- ÜNAYDIN, Rüşen Eşref, Haziran 1981. "Mustafa Kemal Çanakkale'yi Anlatıyor". *Türkiyemiz* Sayı: 34, Yıl 42,
- TOPRAK, Zafer, Mart 2003. "Savaşların En Yoğununu Çanakkale Harbi 1915", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 111
- TOPRAK, Zafer, Mart 2003. "Çanakkale'de Kara, Deniz ve Hava Gücü Koordinasyonu". *Toplumsal Tarih*, Sayı: 111,
- TUNÇOKU A.Mete Mart 2003 "Çanakkale 1915'i Anlamak ve Anlatabilmek" *Toplumsal Tarih* Sayı: 111,
- KÖROĞLU, Erol. Mart 2003. "Yeni Mecmua Çanakkale Özel Sayısı" *Toplumsal Tarih*, Sayı: 111
- Tarih Dünyası Yıl: 1, Sayı :1, 15 Nisan 1950
- Sanat Ansiklopedisi Cilt 2
- UŞAKLIGİL, Halit Ziya; 1941. Saray ve Ötesi. İstanbul
- Milli Saraylar Arşivi, Evrak no: 1, sayı: 5, Sultan Reşat için yazılmış çeşitli kişilerin şiirleri (Osmanlıca çeviri Güller Karahüseyin)
- Milli Saraylar Arşivi, Evrak no: 1, sayı: 6, Sultan Reşat için yazılmış marş sözleri ve notaları (Almanca çeviri İlksen Yumrukçağlar)

Resim 1) Sultan V.Mehmed Reşad. Dolmabahçe Sarayı Tablo Koleksiyonu

Resim 2) Çanakkale Haritalı Halı. Dolmabahçe Sarayı Halı Koleksiyonu

Resim 3) Bir Osmanlı anma pulu.

"Kaib-i İslam" a tahmisat ki yazmıştı Yahya Kemal

Tahmisat
Kaib-i İslam
Yahya Kemal

Yahya Kemal
Kaib-i İslam
Günümüz Türkiye

Yahya Kemal
Kaib-i İslam
Hürum emniyet Çankaya

Yahya Kemal
Kaib-i İslam
Kadın erkek arasında

Yahya Kemal
Kaib-i İslam
Her askeri bedeni

Resim4) Yahya Kemal'in Sultan Reşad için yazdığı tahmis. M. S.A

YAHYA KEMAL'İN TAHMİSİ

Tahmis-i gazel-i hümayun

Cepheden topları ejder gibi bar ü efgan
Arkasından gemiler bir sürü dev ahen
Gökde tayyarelerden saçarak nar ü fiten
“Savled etmişti Çanakkale’ye bahr ü berdden”
“Ehl-i İslam’ın iki hasm-ı kavisi birden”

Kadın erkek anadan ta süt emen yavrumuza
Hepimizin canla sarıldıkça vatan duygumuza
İntizar etti adüvv-i tehlikeden korkumuza
“Lakin imdad-ı ilahi yetişip ordumuza”
“Oldu her bir neferi kal’a-i pülad-ı beden”

Şükür Allah’a ki gördüm bu mübarek senede
Kahraman odumu serhadde muzaffer, zinde
Müjde İran ile Tuna’a ve Çin ve Hind’e
“Asker evladlarımın piş-geh azminde”
“Aczini eyledi idrak nihayet düşman”

Allah Allah nidasıyla muhacim-i imrar
Tepelerden boşanıp saika vari kahhar
Ettiler düşmanı bir öyle ki iclas-ı kenar
“Kadr-ü haysiyeti pa-mal olarak etti firar”

“Kalb-i İslam’a nüfuz eylemeğe gelmişiken”

Ruh-ı peygamberi tebşire giderken şüheda

Millet arkanda bugün vecd ile tekbir – sera

Yürü mihrab-ı hilafette sena-yı hevan- Hüda

“Kapanıp secde-i şükranı Reşad ile dua”

“Mülk-i İslam’ı Hüda eyleye daim mümmen”

Yahya Kemal (Çeviren: Güller Karahüseyin)

Günümüz Türkçesi ile Yahya Kemal’in Tahmisi

Gazel-i Hümayuna mısra ekleme

Cepheden topları ejder gibi kuvvetle vurup düşüren
Arkasından gemiler bir sürü büyük zincirler
Gökte uçaklardan saçılan ateş saçmaları
Hücum etmişti Çanakkale’ye büyük denizden
İslam ehlinin iki düşman yayı birden

Kadın erkek anadan ta süt emen yavrumuza
Hepimiz canla sarıldıkça vatan duygumuza
Düşman tehlikesinden korkmamızı bekledi
Lakin imdad-ı ilahi yetişip ordumuza
Her askerin bedeni çelikten bir kale oldu

Şükür Allah’a ki gördüm bu mübarek senede

Kahraman ordumu sınır boylarında daima muzaffer eyle

Müjde İran ile Tuna'ya ve Çin ve Hind'e
Asker evlatlarımın birinci azminde

Allah Allah nidası ile saldıran
Tepelerden boşanıp yıldırım vari
Ettiler düşmanı bir öyle oturtular kenara
Haysiyetleri ayaklar altına alarak etti firar
İslâmın kalbine nüfuz eylemeye gelmişken

Peygamberin ruhuna şehit olurken
Millet arkanda bugün kendinden geçerek tekbir getirir
Yürü hilafet mihrabına göklerdeki tanrı huzurunda
Kapanıp secdeye şükranla Reşad için dua et
İslam mülkünü Allah daima her tehlikeden korusun

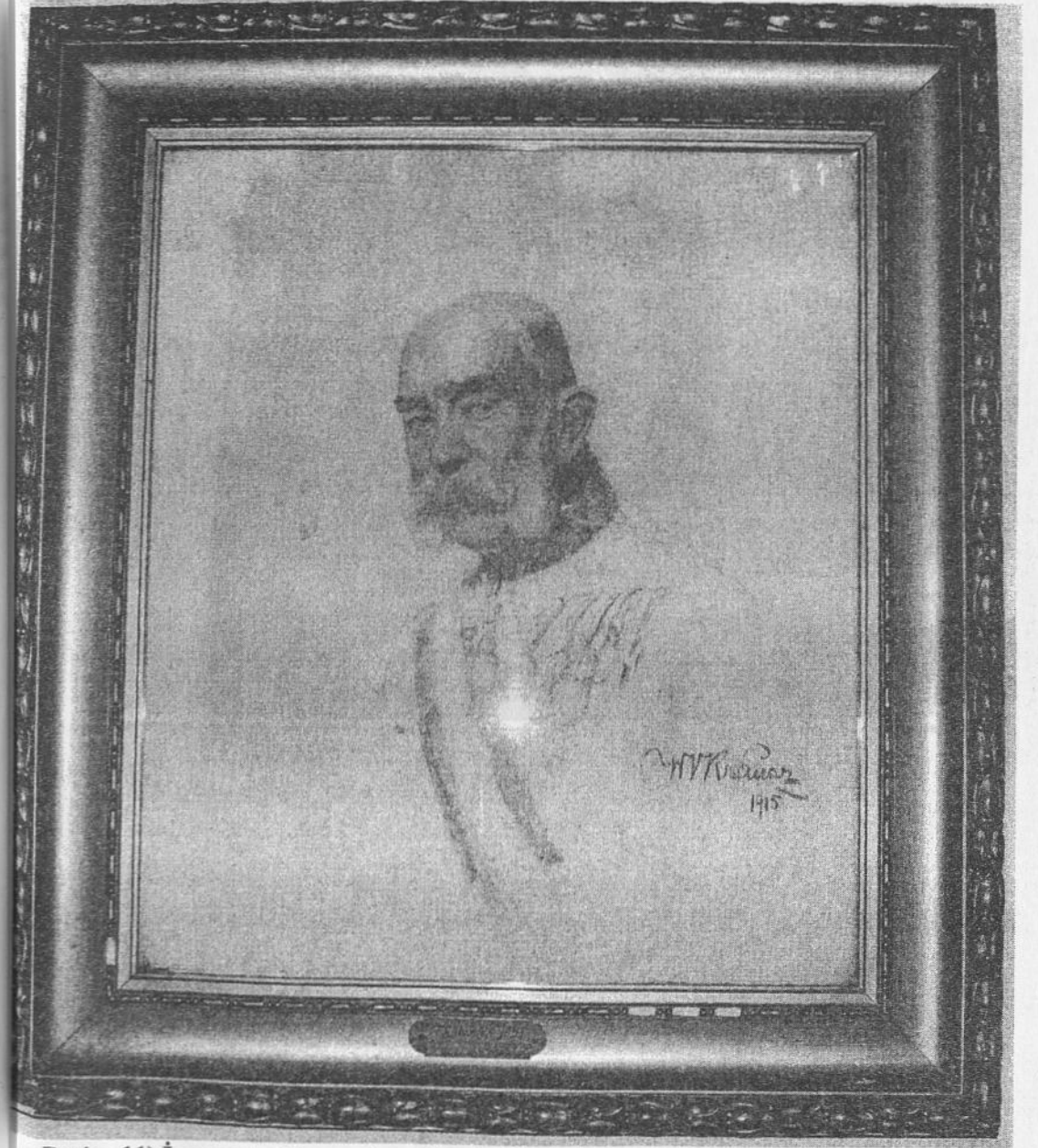
Yahya Kemal
(Günümüz Türkçesine çeviren: Demet Kesal, Muhittin Uluca)

۴
سردہ با جزا - ایتہ صد سائنا
ایده هر خطه و عکدیه رسته کتا
صیبه خمای لفظ سینه مننا
قیانده سید شکرانہ ریشار ایده رها
ملک اسدہ فا ایده رانم نامہ
روم ایده و صاع - ۲۰ اکتوبر - ۱۳۳۹
ملکولر
نہنہ عذرا

Resim 5) Şair Nigar'ın Sultan Reşad için yazdığı şiir. M.S.A

Resim 10-11) Bolayır Gazi Süleyman Paşa Türbesi. İşleme Resim.
Dolmabahçe Sarayı Tablo Koleksiyonu.

Resim 11) İmparator Franz Joseph'in üniformalı portresi. W.V.Krausz
imzalı.Dolmabahçe Sarayı Tablo Koleksiyonu.

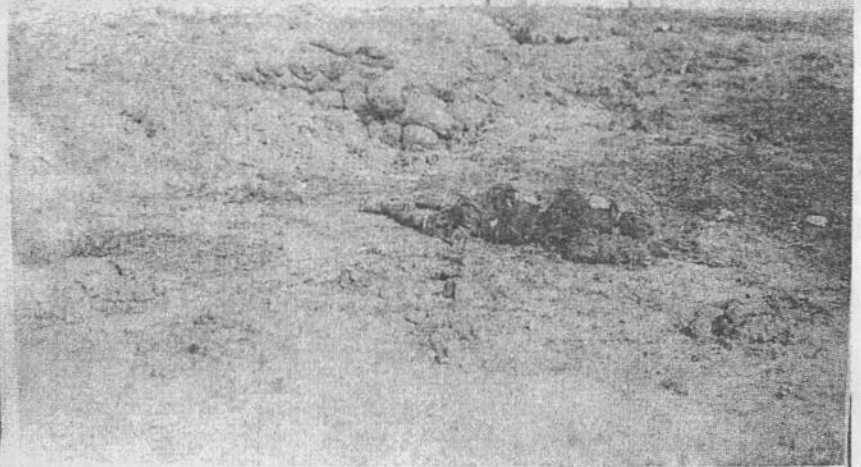

Fig. 11) Lieutenant Franz Joseph in German uniform portrait W.V. Kraus
 in the Dolmabahçe Palace in Istanbul.

A CARPET PATTERNED WITH A MAP OF ÇANAKKALE

GALLI POLI CAMPAIGN ON TURKISH MAT

Sultan Mehmed V. The 34th Sultan of the Ottoman Empire
 was born in 1872 and died in 1926.

... was sent to Grand ...
 ... This carpet, which ...
 ... was woven in the ...

Another carpet patterned with a map of Çanakkale is in Ankara at the
 Abdurrahim Tuncak Atatürk Museum. It was woven at the Feshane Factory after
 the victory at Anafartalar by order of Grand Vizier Talat Paşa as a gift to Mustafa
 Kemal Atatürk. The carpet was woven in Ankara in 1915.

Resim 12-14) Dolmabahçe Sarayı Halife Abdülmecid Efendi Kütüphanesinde yer alan cephe fotoğrafları. Dolmabahçe Sarayı Fotoğraf Koleksiyonu

A CARPET PATTERNED WITH A MAP OF ÇANAKKALE IN DOLMABAĞÇE PALACE AND THE INFLUENCE OF THE GALLIPOLI CAMPAIGN ON TURKISH ART

Sultan Mehmed Reşad V, the 35th sultan of the Ottoman Empire, reigned over the empire in the years 1908-1919. These years included the Gallipoli Campaign. When Sultan Reşad came to the throne, he lived in Dolmabahçe Palace, which was built by the order of his father, Sultan Abdülmecid.

The Çanakkale map is patterned on a silk wall carpet in the carpet collection of Dolmabahçe Palace; inventory number 11/1195 and 98.5 x 147 cm in size. The inscription above it makes us study in more detail the Gallipoli Campaign and the sultanate of the period.

From the inscription, we understand that the carpet was woven by a group of Syrian women and by means of a charity foundation there, was sent to Sultan Mehmed Reşad V subsequent to the victory at Gallipoli.

The Gallipoli victory was such a joy that a similar carpet was sent to Grand Vizier Talat Pasha who had a great role in winning the victory. This carpet, which is next to the carpet in Dolmabahçe Palace, is now on exhibition at Harbiye Military Museum (inventory no. 26555).

The carpet in the collection of the National Palaces was woven with 72 knots in each square centimetre. In total, 32 names of places within the Çanakkale area were written in Ottoman Turkish on the carpet, including the names of all the islands and seas surrounding the islands, mountains, and all other surface figures. The weaving is very detailed and realistic in fourteen harmonious colours.

Another carpet patterned with a map of Çanakkale is in Ankara at the Abdürrahim Tuncak Atatürk Museum. It was woven at the Feshane Factory after the victory at Anafartalar by order of Grand Vizier Talat Pasha as a gift to Mustafa Kemal. It is also patterned with enemy ships which were sunk in the Bosphorus.

The Çanakkale map can also be seen on an Ottoman remembrance stamp. There is the portrait of Sultan Reşat, with *Osmanlı Postaları* (Ottoman Post) written above it, and *Çanakkale Boğazı* (Çanakkale Straits) below it. On both sides is written the price, one *kuruş*. The names of the places within the region are written on the map.

This victory also inspired some literary works. In the National Palaces archives, there are thirty poems and letters on this subject, including the poem written by Yahya Kemal entitled *Tahmis-i gazel-i hümayun* and a poem written by the poet Nigar. There is also a poem exalting the victory on a sword given to Sultan Mehmed Reşad V by the German Emperor as a gift.

In the National Palaces archives, there are some letters, song lyrics, and musical notes given by R. Sicke to Sultan Reşad. The letter, written by conductor Richard Sicke to the Sultan, is undated. It begins with the expression "Your Majesty Sultan Reşad Khan", and thus the date is probably 27th of January 1916, the birthday of Kaiser Wilhelm, on which he sent his regards to Sultan Reşad. Also enclosed are the words and notes of songs which had been especially composed for Kaiser Wilhelm by R. Sicke.

In general, the cooperation between the Germans and Turks is praised in the letter; how Turks and Germans fought their enemies side by side, how brave the Turkish heroes were and how they supported the Germans. As a dedication to the Turkish people, it is written: "Follow your wise sultan who is calling you to war". The letter ends with these words written to the Sultan: "The power, the belief, and the greetings of God will return to you".

Within the National Palaces photograph collection in the library of Caliph Abdülmecid, there are some facade photographs. There is no information on them, but some of them are thought to be photographs of the Gallipoli Campaign, because the uniforms of soldiers in some paintings of the Gallipoli Campaign are similar to the ones in these photographs.

The First World War had also an influence on the art of the period.

During the First World War, the artist Wilhelm Victor Krausz was invited to the Empire. He painted the portrait of Sultan Reşad and many statesmen; he also painted many paintings of the Gallipoli Campaign.

Within the Dolmabahçe Palace Painting Collection, there is an oil painting size 86 x 95 cm of the Austria-Hungary Emperor, Franz Joseph, in uniform. On the left below the painting is the signature of the artist, "W.V. Krausz", and the date "1915".

During the Gallipoli Campaign, a tour was organized to the frontline in order to boost the morale of Turkish soldiers and the public and to capture the heroism of the war on canvas by artists. After several severe defeats during the First World War, both painters and poets worked together with the press to boost the morale of the public.

The carpet patterned with the Çanakkale map had been given to Sultan Reşad as a gift with natural feelings and is now exhibited in the First Precious Objects Exhibition Hall in Dolmabahçe Palace, as a symbol of the joy of the victory at Gallipoli which had affected the whole Ottoman Empire including remote provinces.